

формуванні визначальних професійних якостей: культури, компетентності, самопроекування, самореалізації.

Список використаної літератури

1. Безсонов С. П. Профессиональная деформация личности / С. П. Безсонов. – СПб.: Речь, 2004. – 272с.
2. Хоржевская І. М. Професійне становлення спеціаліста та професійна деформація / І. М. Хоржевская // Максименко С. Д. Реалізація нужди у підлітковому віці. Збірник наукових праць. – К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2012. – В. 4. – С. 254–257.

ТЕОРІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

*Близнюк М. М.
м. Полтава*

Анотація. У статті розглянуто освітні аспекти теорії сталого розвитку людства як основи безпеки життя і здоров'я людини. У ХХІ столітті цю проблему треба розглядати як одну із пріоритетних у діяльності світової спільноти в умовах глобалізації всіх сфер життєдіяльності людства: матеріально-виробничої, побутової, соціально-політичної та культурно-духовної. Зважаючи на це, ще на початку 90-х років ХХ століття спеціалістами ООН розроблена стратегічна Концепція сталого розвитку людської спільноти, так званий Порядок денний на ХХІ століття. Незважаючи на песимістичні прогнози щодо майбутнього людства, Концепція містить нову парадигму безпеки життя людей, в якій переконує у тому, що глобальні проблеми людства (голод, зuboжіння, безробіття, хвороби, різного роду війни, інфекційні захворювання та інше) можна вирішити лише шляхом організованої взаємодії населення всієї планети й урядів усіх держав.

Ключові слова: теорія сталого розвитку, безпека життя і діяльності людини, освітній процес.

Вироблення та реалізація адекватної політики суспільного розвитку на планетарному, національному, регіональному й локальному рівнях, збереження біосфери, порятунок Планети є найактуальнішою проблемою людства у ХХІ столітті. Останнім часом до екологічних, економічних та соціальних проблем додалися нові, пов'язані з розвитком негативних і небезпечних аспектів процесів глобалізації. Адекватним виходом з ситуації, що склалася, може бути перехід на новий шлях розвитку на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, гармонійного співіснування усіх держав і націй світу як між собою, так і з природою.

Саме тому під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН) прийнята узагальнена програма дій людства «Порядок денний на ХХІ століття» та проголошено необхідність переходу світового співтовариства на новий шлях – шлях сталого розвитку. Політика сталого розвитку ґрунтується на трьох нероздільних складових: екологічному добробуті, дружньому до природи виробництві та гармонійному суспільстві. Багато дослідників концепції сталого розвитку посилаються на модель «Потрійної холістичної спіралі», запропонованої Етквітцем і Лейдерсдорфом [1], яка описує розвиток у вигляді трьох просторово переплетених спіралей, як показано нижче (рис.1). Ця модель показує взаємозв'язок соціальних, економічних і екологічних складових, яка останніми роками доповнюється четвертою складовою – освітою. Навчальні заклади (університети, академії) як осередки мультидисциплінарних знань мають бути в авангарді наближення якості соціальних послуг до рівня Європейських стандартів [2].

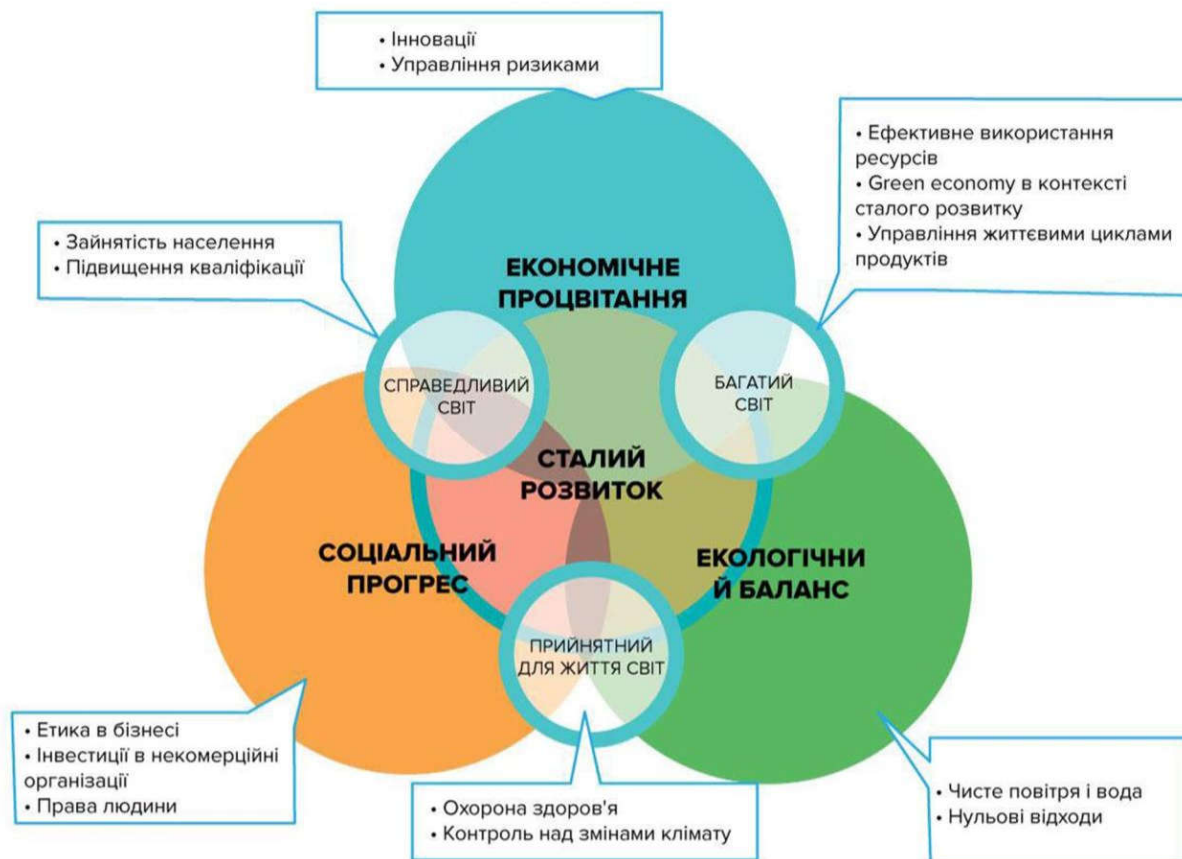

Рис. 1. Три нероздільні складові політики сталого розвитку

Концепція сталого розвитку виникла в першій половині 80-х рр. ХХ ст. в результаті активної діяльності спеціальної комісії ООН із питань сталого розвитку та Римського клубу. Узагальнення концепції «сталого розвитку» було зроблено на всесвітніх самітах ООН 1992 і 2002 рр., у яких взяли участь вчені з понад 180 країн світу, що представляли різні міжнародні організації та провідні наукові школи. Перехід світового співтовариства до стану «сталого розвитку» потребує серйозних змін у протіканні багатьох планетарних процесів, а особливо освітньому процесі.

Україна, як європейська держава, має свій шлях до сталого розвитку, який, по-перше, базується на усвідомленні сучасної ноосферної ідеї і, по-друге – на врахуванні зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам держави. Науково-освітній потенціал у поєднанні з розвинутою мережею наукових установ і закладів вищої освіти здатен забезпечити нашій країні роль генератора новітніх технологій, виробництва і постачання на внутрішній та зовнішній ринки високотехнологічної продукції [2].

25 вересня 2015 року Генеральна Асамблея ООН одноставним консенсусом визначила 17 цілей сталого розвитку: 1) викорінення злиднів, 2) ліквідація голоду, 3) добре здоров'я і благополуччя, 4) якісна освіта, 5) гендерна рівність, 6) чиста вода і санітарія, 7) недорога і чиста енергія, 8) гідна робота й економічне зростання, 9) індустріалізація, інновації та інфраструктура, 10) зменшення нерівності, 11) сталі міста і населені пункти, 12) відповідальне споживання і виробництво, 13) боротьба зі зміною клімату, 14) збереження морських екосистем, 15) збереження екосистем суші, 16) мир, правосуддя та ефективні інститути, 17) партнерство в цілях сталого розвитку (рис.2).

Актуальність усіх 17 цілей сталого розвитку для України – гостра й очевидна. Основна проблема соціально-економічного розвитку і досягнення цих цілей в Україні – проблема якості. Вирішення цієї проблеми пов'язане з утвердженням, по-перше, нової

якості врядування, по-друге, нової якості економічного розвитку, по-третє, нової якості життя [3].

Рис. 2. Глобальні цілі сталого розвитку (ГенАсамблея ООН, 2015)

У книзі «Наше спільне майбутнє», широко відомої як доповідь Г.Х. Брундтланд, присвяченій науковому обґрунтуванню необхідності переходу до сталого розвитку, було дано визначення поняття сталого розвитку: «Сталий розвиток - це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [4]. Це визначення стало найбільш поширеним після його фактичного прийняття на Конференції ООНпо навколишньому середовищу і розвитку в 1992 р в Ріо-де-Жанейро. Таке визначення висловлює глибинну сутність нової моделі (форми) людського розвитку, яка мала би перериватися будь-якою глобальною катастрофою антропогенного або іншого походження в доступному для огляду майбутньому.

Теорія сталого розвитку після її прийняття в якості стратегії майбутнього розвитку світової спільноти почала розглядатися в ракурсі системного взаємозв'язку економіки, екології та соціальної сфери (названого іноді як «Тріада стійкого розвитку»). Само по собі освіту зазвичай відносять до соціальної сфери. Однак це не зовсім точно, оскільки як форма діяльності освіта виступає в якості інформаційної взаємодії особистості, суспільства і природи. Причому автори доповіді виходять з існування тісного взаємозв'язку між наукою, освітою і суспільством (а також природою), враховуючи, що цей зв'язок має особливості свого прояву в різні періоди розвитку цивілізації і культури [5].

В ООН вважають, що освіта виступає центральним елементом в зусиллях по розробці і просуванню стійких рішень для потреб в галузі розвитку як окремих країн і народів, так і всієї планети. Освіта дозволяє зрозуміти характер і масштаб проблем в сфері сталого розвитку; вона дає можливість сформулювати критичний, нестандартний і творчий підхід, необхідний для пошуку нових, більш ефективних рішень загальносвітових проблем; воно дозволяє людям зрозуміти суть тих потужних чинників, які визначають нестійкий спосіб життя; і воно може допомогти людям

виробити впевненість в собі, організаторські здібності і оптимізм, який дозволить їм діяти окремо і колективно на благо інтересів стійкого майбутнього [6].

Сталий розвиток вимагає змін в мисленні і способах дії, причому ключову роль в забезпеченні таких змін грає і має якраз відігравати освіта (поряд з наукою, з якої черпаються знання), формуючи свідомість, орієнтовану на творення нової цивілізаційної моделі. «Освіта дозволяє людям зрозуміти характер і масштаб проблем в сфері сталого розвитку; вона дає можливість сформулювати критичний, нестандартний і творчий підхід, необхідний для пошуку нових, більш ефективних рішень загальноосвітніх проблем; вона дозволяє людям зрозуміти суть тих потужних чинників, які визначають нестійкий спосіб життя; і воно може допомогти людям виробити впевненість в собі, організаторські здібності та оптимізм, який дозволить їм діяти окремо і колективно на благо інтересів сталого майбутнього» [7].

Сталий розвиток вимагає цілісного підходу: освіта в ім'я стійкого розвитку нерозривно пов'язана з іншими програмами і питаннями освіти. Це – не нова програма, а заклик до переорієнтації політики в області освіти, освітньої практики і програм таким чином, щоб освіта зіграла важливу роль в наданні можливості всім членам суспільства працювати разом над створенням стійкого майбутнього [2].

Тобто метою освіти для сталого розвитку будуть пропаганда, встановлення зв'язку та створення мережі з метою надання допомоги всім педагогам щодо включення цілей і завдань сталого розвитку в їх власні програми [8].

Можна констатувати, що стійкий розвиток і освіта пов'язані між собою як функція і аргумент. Свого роду смисловою точкою в цьому дискурсі поставила недавня публікація ЮНЕСКО, основна ідея якої виражена в її назві: «Сталий розвиток починається з освіти» [9].

Освіту розглядають як соціальний інститут, здатний об'єднати минуле, теперішнє та майбутнє, тобто передавати знання, цінності, вміння і навички від покоління до покоління. Освіта як соціальний інститут має професійну, юридичну та соціальну відповідальність за результати навчання, виховання та соціалізацію, набуття кваліфікаційних знань, формування дослідницького, культурного та творчого потенціалів, соціальної агентності, громадянської позиції (рис.3). Імплементация різних світоглядних концепцій через освітню систему як найбільшої соціальної системи, що формує суспільний менталітет, сприяє широкому розповсюдженню загальних цивілізаційних цілей та цінностей, що продовжать дію поза системою формальної освіти, призводячи до істотних етичних та соціокультурних наслідків, покращення соціального буття, якісного перетворення соціальних конструкцій. Адже нехтування викликами «нової реальності» у процесі навчання і виховання молодого покоління у подальшому загрожує «зсувом» багатьох невирішених глобальних та локальних проблем безпосередньо у суспільства. Тому ознакою нових освітніх практик є удосконалення процесу передачі та актуалізації знань, компетенцій, суспільних цінностей, соціальних норм і практик, атрибутів «здорового» суспільства, а найбільш природнім каналом для цього визнано інститут освіти [10, с.32-34].

Рис. 3. Інституції у сфері освіти для сталого розвитку
(авторська розробка О.М. Хмелевської).

В умовах сьогодення питання безпеки життєдіяльності посідає пріоритетне значення на рівні особистості, колективу, суспільства, держави, світу. Від рівня знань, умінь, навичок, здібностей використовувати їх в необхідний момент залежить не тільки чи зможе людина зберегти себе, врятувати когось зі свого оточення, допомогти сім'ї та суспільству, але й запобігти небезпеці. Зважаючи на це, підготовленість мешканців планети Земля загалом і кожної людини зокрема до безпечної життєдіяльності набуває статусу соціально і педагогічно значущої проблеми. Отже, небезпеки сьогодення нищівно впливають на особистість і групи людей (територіальну, професійну, релігійну тощо), що утворюють соціум. Натомість досвід засвідчує про неспроможність або низьку здатність окремої особистості (як окремої частини суспільства) і колективів впливати на свою безпеку через брак знань, вмінь, особистісних якостей, культури безпечної життєдіяльності та відсутність адекватного підходу до формування культури безпечної життєдіяльності в усіх складових ланках суспільства [11, с.61].

Загальний світовий рівень знань і теорій з безпеки життєдіяльності акцентує увагу на тенденції зростання загроз, збільшення ризиків життєдіяльності людини, поступовий перехід цивілізації у стан нестійкості, глобальної небезпеки. При цьому зазначається неможливість подолати цей стан відомими заходами, необхідність розглядати ситуацію на планеті як глобальну системну кризу. Ю.Л. Воробйов підкреслює, що змінений світ людей і змінений навколишній світ природи потребують оновлення парадигми розвитку цивілізації, на чолі якої повинна знаходитись комплексна безпека людини, тому що саме для людини виникли серйозні загрози її існування [12].

Зважаючи на цю тенденцію і її глобальний характер, питаннями безпеки життєдіяльності людини у світі опікуються багато міжнародних організацій. Головну роль відіграє Організація Об'єднаних Націй (ООН), при якій в 1946 р. представниками

43 держав створена Комісія ООН з прав людини. Крім організацій, що поширюють свою діяльність на весь світ, діє ряд регіональних, наприклад, в рамках Ради Європи створено Європейську комісію з прав людини та Європейський суд. Основним документом, на якому ґрунтується освіта та наука з безпеки життєдіяльності людини є Концепція про сталий розвиток людства («Декларація Ріо»), яка була обґрунтована і викладена в рішеннях Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.). В Україні на даний момент існує безліч нормативно-правових актів, які регулюють безпечну життєдіяльність, визначають правила поведінки в надзвичайних ситуаціях, але, на жаль, не всі вони мають механізм реалізації, тому не можуть ефективно діяти. Для цього потрібно не тільки удосконалювати нормативно-правові акти, включати в них положення про механізм їх реалізації, проводити з населенням інструктажі та приділяти більше уваги дисциплінам, які вивчають безпеку життєдіяльності, але й змалку, через систему освіти навчати майбутніх громадян культурі безпечної життєдіяльності. Затверджена Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» підкреслює, що з урахуванням пізнавальних можливостей тих, хто навчається, програми навчання з питань безпечної життєдіяльності будуються на основі «спірального» розгортання системи знань про безпеку і небезпеку людини. Такий підхід дає змогу на кожному етапі навчання формувати відносно цілісну картину небезпек внутрішнього і навколишнього світу, забезпечити розвиток необхідних складових індивідуальної захищеності особи, поступово поглиблювати світоглядну і досвідну складові змісту освіти. Це досягається шляхом поступового збільшення кількості зв'язків і відносин явищ і процесів, що вивчаються, поглиблення знань про їх сутність, а також характер пізнавальної діяльності слухача [13].

Гострота і актуальність соціально-педагогічного підходу до вирішення проблем безпеки життєдіяльності в теперішній час визначаються низкою обставин. Серед них:

- порушення екологічної рівноваги природного середовища внаслідок надмірного антропогенного навантаження на біосферу (забруднення атмосфери, гідросфери, літосфери, дефіцит прісної води, зміни клімату, озоніві дірки, активізація вулканічної діяльності, підвищення рівня радіації, збільшення кількості землетрусів тощо);

- зміни у людині як біологічної істоти (порушення генетичної інформації, збільшення кількості людей з фізіологічними та психологічними порушеннями, зростання кількості епідемій відомого та невідомого походження, розповсюдження шкідливих звичок, проблема харчування та інші);

- зростання кількості техногенних аварій і катастроф при взаємодії людини зі складними технічними системами; соціально-політична напруженість у суспільстві та загострення відносин між країнами великої вісімки та іншим світом;

- відсутність наскрізного навчання безпечної життєдіяльності у закладах освіти.

На цьому тлі безпека життєдіяльності постає соціально-педагогічною проблемою. Кожний етап вивчення природи безпеки життєдіяльності дає можливість констатувати накопичення певного негативного досвіду з подолання конкретних небезпек, починаючи від особистості до світових проблем та негараздів сучасності, що загрожує соціуму. Пересічні громадяни мало знайомі з положеннями безпеки життєдіяльності, а тому не можуть розраховувати на повне попередження та усунення наслідків небезпек різного походження. Більшість кроків, які робляться фахівцями для забезпечення обізнаності населення, учнів, студентів, працівників, спрямовані на боротьбу з наслідками небезпек і надзвичайних ситуацій [11, с.63].

Проте основні зусилля мають бути спрямовані на упередження небезпечної поведінки через формування культури безпечної життєдіяльності. Як принцип

існування саме безпечна життєдіяльність має стати лейтмотивом, девізом, частиною світогляду сучасної людини [14]. Тільки усвідомлення особистістю важливості забезпечення безпечної життєдіяльності допоможе створити проінформоване та відповідальне суспільство, яке буде протистояти проблемі небезпеки, що базується на браку знань з безпеки життєдіяльності й практичного досвіду з їх використання. Безпеці життєдіяльності повинно приділятися значно більше уваги як у навчальних закладах, так і на виробництві, необхідно більш зважено підходити до техніки безпеки на роботі, у довіллі і вдома.

Список використаної літератури

1. Etkowitz, H., and Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of university-industry-government relations. *Research Policy* 29, pp. 109-123.
2. Близнюк М.М. Методична система навчання етнодизайну на основі інформаційних технологій: інтеграційні процеси, інноваційна складова, педагогічна практика (майбутньому художнику декоративно-прикладного мистецтва): монографія / За ред. проф. М.С. Корця. Київ: Вид.-во «Акварель», 2017. 504 с.
3. Шевчук В.Я., Черняк В.К., Ковальчук Т.Т., Педан М.П., Панков О.І. та ін. Розвиток заради порятунку. Київ: Геопринт, 2016. 227 с.
4. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию / Пер. с англ. М.: Прогресс. 1989. С. 59.
5. Ильин И.В., Урсул А.Д. Образование, общество, природа: Эволюционный подход и глобальные перспективы / Предисловие В.А. Садовниченко. М.: Издательство МГУ, 2016.
6. Расширение возможностей преподавателей в интересах достижения устойчивого будущего: инструментарий для рабочих совещаний по вопросам политики и практики в целях повышения компетенции в области образования в интересах устойчивого развития. URL: <http://www.geogr.msu.ru/science/projects/our/docs/index.php>
7. Глобальная программа действий по образованию в интересах устойчивого развития. URL: <http://www.geogr.msu.ru/science/projects/our/docs/index.php>
8. Соколянская А. Образование для устойчивого развития. Декада ООН по образованию для устойчивого развития (2005-2014). URL: http://pandia.ru/user/publ/11303%20OBRAZOVANIE_DLYa_USTOJChIVOGO_RAZVITIYa_Dekada_OON_po_obrazovaniyu_dlya_ustojchivogo_razvitiya_2005_2014.
9. Shaping the Future We Want. UN Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014). Final Report. Paris: UNESCO, 2014. 201, p. 11-13.
10. Хмелевська О. М. Освіта для сталого розвитку: зміст та інституції. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 1. С. 29-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_1_4.
11. Гвоздій С. П. Безпека життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасності. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2014. Вип. 5. С. 61-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2014_5_11/
12. Воробьев Ю. Л. Комплексная безопасность человека как новая парадигма современной цивилизации. Проблемы анализа риска. Том 8. 2011. № 2. С. 8-13.
13. Кузнецов В., Лукьянчиков В., Малишева Н. та ін. Концепція освіти з напямом «Безпека життя і діяльності людини». Освіта України. 12 грудня 1997. № 50. С. 6-8.
14. EducationforSustainableDevelopmentGoals:LearningObjectives/UNESCOEducationSector.– 2017. – 67 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf>.

ДИСЦИПЛІНА «ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Гвоздій С. П.
м. Одеса*

Анотація. У статті розглянуто дисципліни з цивільної безпеки (Безпека життєдіяльності та Основи охорони праці (для першого освітнього рівня), Цивільний захист та охорона праці в галузі (для другого освітнього рівня)). Наведено пояснення щодо доцільності вивчення цих дисциплін у закладах вищої освіти з нормативно-